

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

щодо застосування частини третьої статті 8 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»

I.

Цей науковий висновок підготовлений на підставі частини 7 статті 303 Господарського процесуального кодексу України, ст. 47 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», пунктів 1.2, 2.8, 3.2, 3.3 Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді, на підставі звернення судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду Катеринчук Лілії Йосипівни від 10.08.2020 № 416/0/26-20 у справі № 50/311-б, щодо викладених у зверненні питань:

1) Яка правова природа ухвали суду про правонаступництво кредитора з огляду на подальше внесення змін до реєстру вимог кредиторів боржника щодо виключення одного кредитора та включення іншого кредитора до реєстру вимог кредиторів за наслідком прийняття такої ухвали господарським судом у процедурі банкрутства (чи можна таку ухвалу вважати судовим рішенням, прийнятим щодо розгляду вимог певного кредитора по суті)?

2) Як співвідносяться норми Господарського процесуального кодексу України щодо права на касаційне оскарження ухвал місцевих господарських судів про заміну (відмову у заміні) сторони у справі (процесуальне правонаступництво) та прийнятих за результатами їх перегляду постанов апеляційних судів (пункт 2 частини першої статті 287, пункт 26 частини першої статті 255 ГПК України) з частиною третьою статті 8 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції Закону України № 4212-VI від 22.12.2011 та частиною третьою статті 9 Кодексу України з процедур банкрутства, що визначають порядок касаційного оскарження судових рішень в процедурі банкрутства (чи можна в у даному випадку процесуальні норми Закону про банкрутство застосувати як спеціальні, а норм ГПК України – як загальні, що підлягають застосуванню у справах про банкрутство)?

3) Чи допускається касаційний перегляд прийнятих за наслідком розгляду заяви про правонаступництво кредитора у справі про банкрутство ухвали місцевого суду та постанови апеляційного суду за відсутності прямої заборони на перегляд таких судових рішень касаційним судом згідно з частиною третьою статті 8 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції

Закону України № 4212-VI від 22.12.2011 або частиною третьою статті 9 Кодексу України з процедур банкрутства?

4) Чи може бути порушенням «права на справедливий суд» у розумінні статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод недопуск до перегляду у касаційному порядку прийнятих у справі про банкрутство рішень судів про заміну (відмову у заміні) кредитора правонаступником, з огляду на повноваження касаційного суду відповідно до статті 300 ГПК України щодо правильності застосування місцевим та апеляційним судами норм матеріального права при вирішенні питання про правонаступництво вимог кредитора у справі про банкрутство?

5) Які правові наслідки встановлення судом ознак нікчемності укладених між первісним кредитором та його правонаступниками договорів купівлі продажу (відступлення) прав вимоги до боржника за наявності такої, що набрала законної сили та не скасована ухвали про заміну кредитора правонаступником, а також за умов подальшого відступлення права вимоги первісним кредитором на користь нового кредитора за дійсним правочином?

II.

Відповідаючи на поставлені питання, звертаємо увагу на наступне.

1. Стаття 2 Кодексу України з процедур банкрутства (надалі – КУЗПБ) передбачає, що провадження у справах про банкрутство регулюється цим Законом, Господарським процесуальним кодексом України, іншими законодавчими актами України.

Стаття 2 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (надалі – Закон про банкрутство), який втратив чинність у зв'язку з прийняттям КУЗПБ, містила таку саме норму¹.

Стаття 9 Закону про банкрутство, визначаючи порядок розгляду справ про банкрутство, встановлює, що справи про банкрутство розглядаються господарським судом за правилами, передбаченими Господарським процесуальним кодексом України, з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

¹ Слід звернути увагу на те, що у частині другій статті 2 Закону про банкрутство зазначалось, що цей Закон має пріоритет перед іншими законодавчими актами України у регулюванні відносин, пов'язаних з банкрутством суб'єктів підприємницької діяльності, за винятком випадків, передбачених цим Законом. Ця норма була вилучена із Закону про банкрутство згідно із на підставі Закону № 1258-VII від 13.05.2014 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичних осіб - підприємців за заявницьким принципом».

Поряд з цим у частині 6 статті 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) зазначено, що господарські суди розглядають справи про банкрутство у порядку, передбаченому цим Кодексом для позовного провадження, з урахуванням особливостей, встановлених Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом".

В такий спосіб законодавець встановив співвідношення законодавства про банкрутство як спеціального по відношенню до господарського процесуального законодавства як загального.

Загальні норми ГПК України застосовується при розгляді справ про банкрутство настільки, наскільки це узгоджується із логікою законодавчого регулювання відносин неплатоспроможності (банкрутства). Саме пріоритет Закону про банкрутство на ГПК України є «наріжним каменем», на якому ґрунтується вся процедура банкрутства².

Процедура банкрутства використовує процесуальні норми ГПК, що мають універсальний характер, тобто розраховані як на позовне провадження, так само і на процедуру банкрутства³.

Це загальне положення не спростовується тим, що окремі норми КУзПБ, що визначають особливості провадження у справах про банкрутство, можуть містити зворотню відсилку до норм ГПК. Так, у частині 3 статті 7 КУзПБ встановлено, що господарський суд розглядає спори, стороною в яких є боржник, за правилами, визначеними Господарським процесуальним кодексом України.

2. Ухвала господарського суду є юридичним фактом, на підставі якого виникають, змінюються і припиняються господарські процесуальні права та обов'язки⁴.

Відповідно до частини 2 статті 232 ГПК процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал. **Тобто, цією нормою передбачено постановлення ухвал лише у передбачених процесуальним законом випадках.**

² Поляков Б.М. Коментар судової практики Верховного Суду України у справах про банкрутство. – К.: Логос, 2008. С.37, 39.

³ Поляков Б.М. Закон України «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом»: Научно-практический комментарий: в 2-х т. / Б.М. Поляков. – К.: Логос, 2014. Т.1. С. 46.

⁴ Кот О.В. Судові акти в господарському процесі України. Автореф. дисерт. канд. юр. наук спец. 12.00.04. К., 2011. С. 15.

Особливість ухвали як акту правозастосування полягає в тому, що вона переважно виноситься з питань застосування норм процесуального права. Господарський суд виносить ухвали лише у випадках, коли це прямо зазначено в ГПК України⁵.

Частина 5 статті 232 ГПК встановлює, що у випадках, передбачених цим Кодексом або Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", судовий розгляд закінчується постановленням ухвали, прийняттям постанови чи видачею судового наказу.

Процес розгляду господарської справи втілюється в системі актів, котра опосередковує розвиток процесуального відношення, забезпечує послідовність з'ясування обставин справи, обґрунтованість прийнятих рішень. Ухвали, винесені в межах однієї справи, дають уявлення про те, внаслідок яких дій сторін і суду рішення виявилось саме таким⁶. На відміну від рішення судова ухвала має виключно процесуальне значення і на матеріальні правовідносини сторін безпосередньо не впливає⁷.

Зміст ухвали, вимоги до якої наведено в статті 86 ГПК (в редакції ГПК до 3.10.2017), свідчить про те, що в такому судовому акті спір не вирішується по суті, але має на меті створення необхідних умов для вирішення спору по суті. Зміст ухвали в процедурі банкрутства має свої відмінності, причому в деяких випадках вони за змістом максимально наближені до рішення (визнання грошових вимог кредитора, визнання угод недійсними, розірвання мирової угоди чи визнання її недійсною)⁸.

КУзБП (та раніше Закон про банкрутство) не містить норм, які встановлювали особливі правила стосовно видання судом процесуальних актів, крім тієї, що при вирішенні питання по суті суд у справі про банкрутство не виносить рішення (за винятком розгляду спорів, стороною в яких є боржник згідно зі ст. 7 КУзПБ).

Усі питання у справі про банкрутство вирішуються ухвалами. Про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури/процедури погашення боргів суд виносить постанову (ч.3 ст.49, ч.9.ст.52, ч.1 ст.58 КУзПБ).

Ухвали, які суд виносить у процедурі банкрутства, за ознакою *спеціалізації процесу* можна поділити на два типи:

⁵ Кот О. Ухвали суду в господарському процесі // Юридична Україна. – 2010. – № 2 – С. 97-98.

⁶ Таликін Є.А. Судові акти та господарська процесуальна форма: окремі аспекти співвідношення // Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2014, №29. С. 87.

⁷ Андронов І.В. Судові рішення в цивільному процесі України. Автореф. дисерт. док. юрид. наук. спеціальність 12.00.03. Одеса, 2018. С. 20

⁸ Поляков Б.М. Коментар судової практики Верховного Суду України у справах про банкрутство. – К.: Логос, 2008. С.38, 39.

а) спеціальні – ухвали, які суд виносить виключно з питань, що вирішуються у справах про банкрутство згідно з нормами КУзПБ;

б) універсальні – ухвали, які суд виносить з питань, що вирішуються як у справах про банкрутство, так і у справах позовного та інших форм провадження.

Згідно з нормами КУзПБ суд виносить такі ухвали⁹: про прийняття або відмову у прийнятті заяви про затвердження плану санації (ч. 6 ст. 5); щодо затвердження плану санації або ухвалу про відмову в затвердженні плану санації (ч. 7 ст. 5); про відсторонення керуючого санацією від виконання ним своїх обов'язків (ч.9 ст.5); про припинення процедури санації (ч.10 ст.5); про затвердження звіту про виконання плану санації (ч.11 ст.5); про призначення арбітражного керуючого керуючим санацією або ліквідатором (ч.2 ст.10); про відсторонення арбітражного керуючого від виконання обов'язків (ч.5 ст.12); про затвердження порядку формування фонду для авансування грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого та порядок використання його коштів (ч.5 ст.30); про затвердження звіту арбітражного керуючого про нарахування та виплату грошової винагороди, здійснення та відшкодування витрат за підсумками процедур розпорядження майном, санації, ліквідації, реструктуризації заборгованості, погашення боргів (ч.6 ст.30); про виявлення порушення керівником боржника вимог про зобов'язання у місячний строк звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі (ч.6 ст.34); про прийняття заяви про відкриття провадження у справі (ч.1 ст.35); про відмову у прийнятті заяви господарський суд постановляє (ч.2 ст.35); про залишення без руху або для повернення заяви про відкриття провадження у справі (ч.1 ст.35); про повернення заяви про відкриття провадження у справі без розгляду (ч.2 ст.38); про приєднання до матеріалів справи інших заяв (ч.4 ст.39); про відкриття провадження у справі про банкрутство або відмову у відкритті провадження у справі (ч.5 ст.39); про відкладення проведення підготовчого засідання суду на час, необхідний для оформлення допуску до державної таємниці (ч.11 ст.39); про вжиття заходів щодо забезпечення вимог кредиторів (ч.1 ст.40); про припинення повноважень керівника або органу управління боржника та покладання його обов'язків на розпорядника майна (ч.2 ст.40, ч.12 ст.44); про скасування або зміну заходів щодо забезпечення вимог кредиторів (ч.4 ст.40, ч.1 ст.56); про звернення стягнення на майно боржника за вимогами, на які не поширюється дія мораторію (ч.5 ст.41); про звільнення з податкової застави активів боржника (ч.10 ст.41); за результатами розгляду заяви

⁹ Без ухвал, які виносяться судом згідно с нормами КУзПБ, що містяться в Розділі VII «Особливості провадження у справах про банкрутство окремих категорій боржників», Розділі VIII «Провадження у справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою банкрутства» та Книзі четвертій «Відновлення платоспроможності фізичної особи»

арбітражного керуючого або кредитора про визнання недійсним правочину боржника (ч.4 ст.42); про призначення розпорядника майна (ч.1 ст.44); про прийняти заяви кредитора (ч.3 ст.45); про визнання чи відхилення за результатами розгляду грошових вимог кредиторів (ч.6 ст.45); про повідомлення заявника про недоліки заяви конкурсного кредитора (ч.1 ст.46); про повернення заяви конкурсного кредитора (ч.2 ст.46); за результатами попереднього засідання (ч.2 ст.47); про продовження строку процедури розпорядження майном у межах граничних строків (ч.3 ст.49); про введення процедури санації та затвердження плану санації (ч.3 ст.49, ч.1 ст.50, ч.7 ст.52); про відмову у затвердженні плану санації (ч.8 ст.52); про затвердження звіту керуючого санацією або про відмову в затвердженні зазначеного звіту (ч.10 ст.57); про дострокове припинення процедури санації (ч.7 ст.50); про визнання чи відхилення (повністю або частково) вимог поточних кредиторів (ч.4 ст.60); про затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу (ч.1 ст.65); про ліквідацію юридичної особи – банкрута (ч.2 ст.65); про призначення нового ліквідатора (ч.4 ст.65); про закриття провадження у справі про банкрутство (ч.7 ст.41, ч.3 ст.49, ч.1 ст.90).

Слід звернути увагу на те, що стаття 43 КУзПБ, яка регулює питання правонаступництва (вибуття чи заміни кредитора у справі про банкрутство), не передбачає винесення ухвали про заміну чи відмову у заміні кредитора правонаступником. Аналогічне регулювання містила стаття 21 Закону про банкрутство.

Універсальні ухвали суд виносить в тих випадках, коли суд здійснює процесуальні дії та вирішує інші процесуальні питання, розглядає і вирішує клопотання, заяви, скарги за правилами та на підставі норм ГПК, якщо це передбачено відповідними нормами ГПК. До них, наприклад, відносяться норми інститутів відводу (самовідводу) судді, представництва, інших учасників провадження, доказів і доказування, процесуальних строків, судових викликів і повідомлень, судових витрат, заходів процесуального примусу, з'ясування обставин справи та дослідження доказів, фіксування судового процесу, судового рішення (в переважній більшості норм), порядок перегляду судових рішень, а також окремі норми інших інститутів. До них, в тому числі слід віднести ухвалу про заміну чи відмову у заміні сторони у справі (процесуальне правонаступництво).

3. *Процесуальне правонаступництво* – це перехід процесуальних прав і обов'язків сторони у справі до іншої особи у зв'язку з вибуттям особи зі складу спірного матеріального правовідношення. Процесуальне правонаступництво впливає з юридичних фактів правонаступництва (заміни сторони матеріального правовідношення її правонаступником) і відображає зв'язок матеріального і процесуального права. У кожному конкретному випадку для вирішення питань можливості

правонаступництва господарському суду слід аналізувати відповідні фактичні обставини, передбачені нормами матеріального права.

Відповідно до ст. 609 ЦК зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Відповідно до ст. 104 ЦК юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам - правонаступникам (злиття, приєднання, поділу, перетворення).

Розрізняють універсальне та сингулярне правонаступництво.

За *універсальним* правонаступництвом має місце перехід усієї сукупності прав та обов'язків певної особи. При цьому майно особи як сукупність прав і обов'язків, які їй належать, переходить до правонаступника (правонаступників) як єдине ціле, причому в цій сукупності єдиним актом переходять усі окремі права та обов'язки, які належали на момент правонаступництва праводателю, незалежно від того, виявлені вони на момент правонаступництва чи ні¹⁰. Універсальне правонаступництво має місце у випадках припинення юридичної особи та спадкового наступництва у випадку смерті фізичної особи.

Сингулярне правонаступництво, на відміну від універсального, не охоплює переходу всієї сукупності прав та обов'язків до правонаступника, а тому іменується частковим правонаступництвом, і відбувається заміною осіб в окремих зобов'язаннях через волевиявлення сторін або вказівку закону.

Відповідно до ст. 512 ЦК кредитор у зобов'язанні, зокрема, може бути замінений іншою особою внаслідок передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги). Статтею 513 ЦК передбачено, що правочин щодо заміни кредитора у зобов'язанні вчиняється у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредиторові. Відповідно до ст. 514 ЦК до нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом. Стаття 515 ЦК встановлює, що заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема, у

¹⁰ Черепахин Б.Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву. – В кн.: Труды по гражданскому праву. – М.: Статут, 2001. – С. 322.

зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

Статтею 512 ЦК визначено два інші випадки, за яких відбувається заміна кредитора в зобов'язанні: виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем); виконання обов'язку боржника третьою особою. У цих випадках йдеться про правонаступництво на підставі закону.

Можливість заміни боржника в зобов'язанні встановлена у ст. 520 ЦК. Боржник у зобов'язанні може бути замінений іншою особою (переведення боргу) лише за згоди кредитора, якщо інше не передбачено законом.

Основою процесуального правонаступництва є правонаступництво у матеріальному праві, яке настало після відкриття провадження у справі¹¹. Виходячи з цього, особливості здійснення процесуального правонаступництва визначаються особливостями норм матеріального права, що регулюють перехід прав та обов'язків у матеріальних правовідносинах від особи до її правонаступника, або в інших випадках заміни сторони у правовідносинах, у яких виник спір.

У ГПК питання процесуального правонаступництва врегульовано у статті 52, яка передбачає, що у разі смерті або оголошення фізичної особи померлою, припинення юридичної особи шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення), заміни кредитора чи боржника в зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідного учасника справи на будь-якій стадії судового процесу.

Отже, у статті 52 ГПК вказується на такі підстави процесуального правонаступництва:

смерть або оголошення фізичної особи померлою;

припинення діяльності суб'єкта господарювання шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення);

заміна кредитора чи боржника в зобов'язанні;

інші випадки заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір.

Таким чином, перелік підстав заміни особи правонаступником не є вичерпним. Інші підстави заміни особи її правонаступником можуть бути пов'язані із змінами суб'єктного складу матеріальних правовідносин, з приводу яких виник спір.

¹¹ Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / В.В. Комаров, К.В. Гусаров, Н.Ю. Сакара та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х.: Право, 2016. – С. 252.

У статті 21 Закону про банкрутство врегульовано питання правонаступництва таким чином, що встановлюється процедурна можливість у разі вибуття кредитора або його заміни, замінити цього кредитора його правонаступником. Така саме норма міститься у статті 43 КУзБП.

Зі змісту цих статей убачається, що вони не повною мірою врегульовують процесуальні питання заміни кредитора правонаступником: зокрема, відсутній перелік підстав правонаступництва, а також не зазначено щодо винесення ухвали суду з цього питання.

Уявляється, що стаття 21 Закону про банкрутство (стаття 43 КУзБП) не застосовується окремо і самостійно без застосування статті 52 ГПК, оскільки норма законодавства про банкрутство не повною мірою врегульовує усі питання, а лише вводить деякі процесуальні особливості здійснення процесуального правонаступництва у справі про банкрутство.

Такий висновок підтверджується порівнянням змісту цих статей, що виявляє значні відмінності.

1) Стаття 21 Закону про банкрутство (стаття 43 КУзБП) має назву «Правонаступництво», а не «Процесуальне правонаступництво».

При цьому стаття 21 Закону про банкрутство (стаття 43 КУзБП) не містить підстав заміни кредитора правонаступником, з чого випливає, що термін «правонаступник» у цій статті вживається у значенні «процесуального правонаступника», а не «матеріально-правового». Це означає, що суд на підставі та в порядку статті 52 ГПК, вивчивши матеріально-правові підстави заміни сторони у господарських правовідносинах, встановлює її процесуального правонаступника, а після цього заміняє кредитора його процесуальним правонаступником.

2) Водночас стаття 21 Закону про банкрутство (стаття 43 КУзБП) встановлює процесуальні особливості здійснення процесуального правонаступництва у справі про банкрутство:

а) йдеться про правонаступництво лише кредитора, а не до будь-якого учасника справи про банкрутство;

б) визначене коло осіб, яким надано право звертатись до суду із заявою про заміну кредитора: правонаступник або інший учасник (учасники) справи про банкрутство;

в) не зазначено, що про заміну або про відмову в заміні кредитора його правонаступником суд постановляє ухвалу.

Отже питання правонаступництва в справі про банкрутство розглядаються господарським судом за правилами, передбаченими у статті

52 ГПК, з урахуванням особливостей, визначених статтею 21 Закону про банкрутство (статтею 43 КУзПБ).

Тобто, у справі про банкрутство про заміну або про відмову в заміні кредитора його правонаступником суд постановляє ухвалу, як це передбачено у частиною третьою статті 52 ГПК.

Правова природа цієї ухвали полягає в тому, що вона є процесуальним юридичним фактом, який:

а) припиняє процесуальні правовідносини з кредитором, який вибув з матеріального правовідношення;

б) встановлює процесуальні правовідносини з новим кредитором внаслідок того, що до нього перейшли права та обов'язки у цьому ж матеріальному правовідношенні.

В момент набрання чинності цією ухвалою попередній кредитор позбавляється статусу сторони справи про банкрутство, а новий кредитор набуває цього статусу.

При цьому не можна таку ухвалу вважати судовим рішенням, прийнятим щодо розгляду вимог певного кредитора по суті, з огляду на те, що набуття новим кредитором процесуального статусу сторони (кредитора) у справі про банкрутство не можна ототожнювати з визнанням судом вимог кредитора за результатом розгляду вимог в попередньому засіданні.

Порівнюючи ці дві процесуальні дії, слід, перш за все виходити з мети кожної з них.

Метою визнання вимог кредитора є створення переліку (реєстру) вимог кредиторів як центрального елементу конкурсного процесу, в якому фіксуються розмір та перелік усіх визнаних судом вимог кредиторів, що також є підставою для визначення кількості голосів, які належать кожному конкурсному кредитору під час прийняття рішення на зборах (комітеті) кредиторів.

В процесі розгляду вимог кредиторів суд досліджує підстави виникнення грошових вимог, їх розмір, порядок погашення, залишок боргу, тощо. Ці дії суду полягають у перевірці відповідності законодавству вимог кредиторів. Ухвала суду за підсумками попереднього засідання містить затверджений судом реєстр вимог кредиторів. При цьому законодавець займає позицію стабільності реєстру вимог кредиторів до

відкриття процедури ліквідації. Тільки тоді реєстр може поповнюватись за рахунок поточних кредиторів¹².

Стабільність реєстру вимог кредиторів створює передумову реалізації принципу конкурсності процедури банкрутства¹³. Конкурс зводить в єдиний процесуальний механізм разом усі конкуруючі вимоги кредиторів для їх задоволення з одного джерела, яким є активи неплатоспроможного боржника¹⁴.

Щодо мети здійснення правонаступництва як процесуальної дії, то вона полягає лише в тому, щоб замінити одного кредитора на іншого (одного чи кількох залежно від того, чи переходять права та обов'язки у матеріальному правовідношенні до одного чи кількох кредиторів). Але внаслідок «міграції» кредиторів не відбувається зміна розміру визнаних вимог кредиторів (так само, як і заміна сторони в матеріальному правовідношенні сама по собі не впливає на розмір зобов'язання).

Вирішуючи питання про правонаступництво, суд досліджує обставини передачі прав кредитора новому кредитору та встановлює відповідність їх підставам, визначеним законодавством (однак не навпаки і тому невірно стверджувати, що суд «...здійснює аналіз норм матеріального права на предмет наявності підстав для правонаступництва...»). В процесі дослідження цих обставин судом першої інстанції може бути встановлено недійсність передання кредитором своїх прав іншій особі (нікчемність відповідного договору відступлення права вимоги).

Крім того, визнання вимог кредиторів здійснюється судом лише під час попереднього засідання, а здійснення процесуального правонаступництва можливо на будь-якій стадії процесу, як до, так і після затвердження реєстру вимог кредиторів (до, так і під час і після попереднього засідання).

Відповідно до абзацу 11 частини другої статті 25 Закону про банкрутство¹⁵ внесення змін до затвердженого господарським судом реєстру вимог кредиторів здійснюється виключно за наслідками перегляду

¹² Поляков Б.М. Закон України «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом»: Научно-практический комментарий: в 2-х т. / Б.М. Поляков. – К.: Логос, 2014. С. 219, 223.

¹³ «Для предупреждения таких преимуществ первого кредитора, приступившего ко взысканию, необходимо установить известный порядок возможно более равного и справедливого распределения имущества должника между всеми его кредиторами Такое положение вещей служит основанием конкурсного процесса, т.е. порядка равномерного распределения имущества должника между всеми кредиторами. ... Цель конкурсного процесса заключается в равномерном удовлетворении всех кредиторов и устранении случайных преимуществ одного перед другими...» // Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. Изд. четвертое. Том IV. Торговый процесс. Конкурсный процесс. М., 1912. С. 148.

¹⁴ Джунь В.В. Проблема реалізації засад конкурсу у механізмі провадження зі справ про неспроможність // Вісник господарського судочинства, 2004, №1. С. 316.

¹⁵ У Кодексі України з процедур банкрутства аналогічна норма відсутня.

ухвали господарського суду в апеляційному та касаційному порядку або за нововиявленими обставинами, а також у разі правонаступництва. Проте в цій нормі йдеться про зміни вже визнаних раніше вимог.

Отже, у випадку заміни особи в матеріальних правовідносинах суд у справі про банкрутство послідовно вчиняє дві процесуальні дії: 1) заміняє кредитора його правонаступником, та 2) вносить зміни до реєстру кредиторів в частині зазначення особи (осіб) кредиторів, однак без зміни розміру цих вимог¹⁶.

Таким чином, *немає підстав для висновку про те, що результат розгляду грошових вимог кредиторів може визначатись ухвалою про заміну кредитора правонаступником у випадку укладення договору купівлі-продажу (відступлення) грошових вимог до боржника.*

Питання про заміну кредитора правонаступником може розглядатись в судовому засіданні поряд з іншими питаннями провадження. В разі спільного розгляду питання правонаступництва разом з іншими питаннями провадження, суд зазначає про це як в описовій, мотивувальній, так і в резолютивній частині ухвали окремим пунктом¹⁷.

Слід при цьому підкреслити, що норми Закону про банкрутство, так само як і КУзПБ, не містять такої процесуальної дії як визнання вимог нового кредитора, а також не передбачають винесення такого процесуального документа як «ухвала про визнання вимог нового кредитора».

Крім того, норми Закону про банкрутство, так само як і норми КУзПБ, надають підстави для висновку про те, що:

а) ухвала про заміну кредитора правонаступником не є ухвалою про визнання вимог нового кредитора;

б) так звана «ухвала, яка визначає результат розгляду грошових вимог нового кредитора», не є за своєю правовою природою судовим рішенням про визнання вимог нового кредитора;

в) так звана «ухвала, яка визначає результат розгляду грошових вимог нового кредитора» у випадку правонаступництва має наслідком лише внесення змін до реєстру вимог кредиторів щодо особи кредитора,

¹⁶ Розмір визнаних вимог кредиторів може бути змінений в порядку абз. 11 ч. 2 ст. 25 Закону про банкрутство як наслідок перегляду ухвали за результатами розгляду вимог кредиторів в апеляційному та касаційному порядку (тобто виправлення судової помилки) або за нововиявленими обставинами (виявлення та усунення об'єктивної помилки).

¹⁷ Пригуза П.Д., Пригуза А.П. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції з 18 січня 2013 року [доктринальне тлумачення норм права неплатоспроможності та статей 1-21]. Херсон: Видавництво «ТДС», 2013. С. 296-297.

проте не тягне за собою внесення змін до реєстру вимог щодо розміру та структури вимог кредиторів.

Уявляється, що інший підхід до внесення змін до реєстру вимог кредиторів, що стосуються розміру та структури вимог, суперечив би принципу конкурсу кредиторів, на якому ґрунтується процесуальний механізм інституту неспроможності.

Для попередження виникнення випадкових переваг чи преференцій окремих кредиторів, що першими звернулись за стягненням своїх боргів, доктрина і судова практика випрацювали конкурсний процес, в якому об'єднуються разом усі конкуруючі вимоги кредиторів, а механізм їх задоволення має колективний характер¹⁸.

Отже, вирішуючи процесуальні питання, що впливають на розмір і структуру вимог кредиторів після затвердження реєстру вимог кредиторів (зокрема і правонаступництва кредиторів), слід виходити з необхідності дотримання принципу конкурсності і ідеї стабільності реєстру вимог кредиторів, а тому слід відмовляти у заміні кредитора його правонаступником, якщо наслідком цього є зміни в реєстрі вимог кредиторів в частині їх розміру і структури.

4. Однією з конституційних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи (пункт 8 частини 2 статті 129 Конституції України). Забезпечення права на апеляційний перегляд справи визначено також серед основних засад (принципів) господарського судочинства (пункт 8 частини 3 статті 2 ГПК).

З цього випливає, що усі судові рішення підлягають апеляційному оскарженню. Однак не всі ухвали можуть бути оскаржені окремо від рішення суду.

Право на апеляційне оскарження будь-яких ухвал суду першої інстанції заклало б можливість зловживати цим правом з метою затягнути процес – заявляти необґрунтовані клопотання й оскаржувати ухвали про відмову в задоволенні таких клопотань. Тому законодавець обмежив коло ухвал, що може бути оскаржено окремо від рішення суду¹⁹.

Відповідно до статті 255 ГПК окремо від рішення суду першої інстанції можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції згідно з переліком, наведеним у цій статті. Заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду.

¹⁸ Джунь В.В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні. Монографія. – Видання друге, виправлене і доповнене. – К.: Юридическая практика, 2006. С. 215-216.

¹⁹ Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія / В.В. Комаров, К.В. Гусаров, Н.Ю. Сакара та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х.: Право, 2016. – С. 716.

Відповідно до п. 17 ч.1 ст. 255 ГПК у справах про банкрутство (неплатоспроможність) окремо від рішення можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали у випадках, передбачених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Статтею 9 КБП встановлено спеціальні норми щодо оскарження судових рішень у процедурі банкрутства.

Частина 1 цієї статті передбачає, що ухвали господарського суду, постановлені у справі про банкрутство за результатами розгляду господарським судом заяв, клопотань та скарг, а також постанова про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури можуть бути оскаржені в порядку, встановленому Господарським процесуальним кодексом України, з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом.

У частині 2 цієї статті визначається, які процесуальні акти підлягають оскарженню в апеляційному порядку: можуть бути оскаржені постанова про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури/процедури погашення боргів, усі ухвали місцевого господарського суду, прийняті у справі про банкрутство, крім випадків, передбачених Господарським процесуальним кодексом України та цим Кодексом.

Аналогічні за змістом норми містилися у статті 8 Закону про банкрутство. Щодо цього регулювання зазначалося, що реалізація учасниками провадження у справі про банкрутство відбувається за правилами і в строки, передбачені розділом XII ГПК України – «Перегляд судових рішень в апеляційному порядку»²⁰.

Таким чином, щодо ухвал у справах про банкрутство окремо від рішення можуть бути оскаржені в апеляційному порядку: а) усі ухвали місцевого господарського суду (ч.2 ст.9 КУзПБ, ч.2 ст.8 Закону про банкрутство); б) ухвали, які суд виносить, здійснюючи процесуальні дії та вирішує інші процесуальні питання, за правилами та на підставі норм ГПК, які включені до переліку (ч.1 ст.255 ГПК).

Оскарження інших ухвал можливо у спосіб включення заперечень в апеляційну скаргу на судові рішення (ухвалу, постанову), яка підлягає оскарженню окремо від рішення.

Однією з конституційних засад судочинства є забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках

²⁰ Пригуза П.Д., Пригуза А.П. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції з 18 січня 2013 року [доктринальне тлумачення норм права неплатоспроможності та статей 1-21]. Херсон: Видавництво «ТДС», 2013. С. 160

(пункт 8 частини 2 статті 129 Конституції України). Забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках визначено також серед основних засад (принципів) господарського судочинства (пункт 9 частини 3 статті 2 ГПК).

З цього випливає, що не усі судові рішення підлягають касаційному оскарженню, а лише ті, про оскарження яких безпосередньо зазначено у законі. Як слушно зазначалось, розширенням можливості оскарження у справах про банкрутство відкривається можливість для зловживань, оскільки завжди знайдеться один кредитор (з десятка, а то й тисяч кредиторів, які беруть участь у справі про банкрутство), який, переслідуючи егоїстичні цілі, захоче затягнути процес шляхом оскарження судових рішень²¹.

Щодо касаційного оскарження та перегляду ухвал господарського суду першої інстанції у справах про банкрутство, такі випадки встановлено у частині третій статті 8 Закону про банкрутство (частині третій статті 9 КУзПБ) та у пунктах 2 та 4 частини першої статті 287 ГПК.

Як зазначалось вище, законодавець встановив співвідношення законодавства про банкрутство по відношенню до господарського процесуального законодавства як спеціального та загального.

Стаття 287 ГПК як загальна норма по відношенню до статті 8 Закону про банкрутство (статті 9 КУзПБ) містить норму в пункті 4 частини першої, яка відсилає до законодавства про банкрутство: в касаційному порядку може бути оскаржено ухвали і постанови суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку та постанови суду апеляційної інстанції у справах про банкрутство (неплатоспроможність) у випадках, передбачених Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом".

Саме такі випадки передбачені у частині третій статті 8 Закону про банкрутство - можуть бути оскаржені ухвали і постанови суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку: ухвали про порушення справи про банкрутство, ухвали про визнання недійсними правочинів (договорів) боржника, ухвали за результатами розгляду грошових вимог кредиторів, ухвали про звільнення (усунення, припинення повноважень) арбітражного керуючого, ухвали про перехід до наступної судової процедури, ухвали про затвердження плану санації, ухвали про закриття провадження у справі про банкрутство, а також постанови про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури.

²¹ Ніколенко Л.М. Перегляд судових актів у господарському судочинстві: монографія / Л.М.Ніколенко. – Донецьк: Юго-Восток, 2013. С.56

Аналогічно відповідно до частини третьої статті 9 КУзПБ в касаційному порядку можуть бути оскаржені постанови апеляційного суду, прийняті за результатами апеляційного перегляду: ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство, ухвали за результатами розгляду грошових вимог кредиторів, ухвали про закриття провадження у справі про банкрутство, а також постанови про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури.

Як перша, так і друга спеціальна норма не передбачають права на оскарження ухвали про заміну чи відмову у заміні сторони у справі (процесуальне правонаступництво).

Тому, вирішуючи проблему можливості оскарження такої ухвали у справі про банкрутство, слід виходити з такого.

Відсутність серед ухвал, які можуть бути оскаржені в касаційному порядку, ухвал щодо процесуального правонаступництва має логічне пояснення, адже у законодавчих актах про банкрутство взагалі не зазначено про те, що суд про заміну або про відмову в заміні кредитора у справі про банкрутство його правонаступником суд постановляє ухвалу.

Натомість, як зазначено вище, суд у справі про банкрутство виносить ухвалу на підставі та в порядку статті 52 ГПК, яка належить до типу *універсальних* і в якій вирішується питання заміни або відмови у заміні кредитора його правонаступником.

З огляду на те, що питання видання господарським судом цього виду ухвал регулюється нормами ГПК, то відповідно і питання їх оскарження в касаційному порядку (зокрема і права на оскарження) регулюється не нормами законодавства про банкрутство, а нормами ГПК. Виходячи з цього, слід звернутись до пункту 2 частини першої статті 287 ГПК, в якій встановлено право подати касаційну скаргу на ухвали суду першої інстанції, зазначені в пунктах 3, 6, 7, 13, 14, 21, 25, 26, 28, 30 частини першої статті 255 ГПК, після їх перегляду в апеляційному порядку.

У пункті 26 частини першої статті 255 ГПК вказується на ухвалу про заміну чи відмову у заміні сторони у справі (процесуальне правонаступництво).

Слід підкреслити, що помилковою є аргументація, яка ґрунтується на посиланні на «... відсутність у Законі про банкрутство (частина третя статті 8) та КУзПБ (частина третя статті 9) прямої заборони на перегляд у касаційному порядку ухвал про визнання (відмову у визнанні) вимог кредитора в порядку правонаступництва...».

По-перше, це суперечить конституційній zasadі судочинства, де вказано про «...забезпечення права ... у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення».

В Конституції України закладений принцип «дозволено те, що прямо передбачено», тому, як зазначалось вище, в законі зазначаються випадки, в яких допускається (дозволяється) касаційне оскарження.

Конституційна норма щодо касаційного оскарження, яка містилась у п. 8 частини третьої статті 129 Конституції України в редакції до внесення змін згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016, передбачала забезпечення касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. Тобто раніше був закладений принцип «дозволено все, що не заборонено». Наразі цей принцип не діє.

По-друге, це суперечить конституційному принципу, закладеному у частині другій статті 19 Конституції України. Суд як державний орган і суб'єкт публічного права зобов'язаний «...діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»²².

Таким законом для суду при здійсненні ним юрисдикційних повноважень є процесуальне законодавство. Стаття 3 ГПК встановлює, що судочинство в господарських судах здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу, Закону України «Про міжнародне приватне право», Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Частина перша статті 11 ГПК зобов'язує суд при розгляді справи керуватися принципом верховенства права. Доктрина права, а так само й судова практика визнає: один із аспектів верховенства права полягає у тому, що лише закон має регулювати порядок здійснення судочинства у судах (в т.ч. господарських), а судді повинні діяти виключно в межах

²² Конституційні принципи правової держави та верховенства права, а також визнання найвищої юридичної сили Конституції України, норми якої є нормами прямої дії (статті 1, 8 Основного Закону України), зобов'язують суди під час розгляду справ керуватися основними засадами судочинства, передбаченими частиною третьою статті 129 Конституції України, іншими засадами судочинства в судах окремих судових юрисдикцій, якщо вони визначені законом (частина четверта статті 129 Основного Закону України). Суди під час вирішення справ керуються, зокрема, принципом законності. Цей принцип передбачає застосування судами законів України, а також нормативно-правових актів відповідних органів державної влади, виданих на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України... // П. 4 рішення Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України// Офіційний вісник України, 2012, № 11, ст. 422

закону (яким у даному випадку є Конституція України, ГПК, Закон про банкрутство).

Отже господарський суд, розглядаючи господарські справи, зокрема і справи про банкрутство, зобов'язаний вчиняти лише ті процесуальні дії і ухвалювати ті процесуальні рішення, які прямо встановлені процесуальним законом, і не може посилається на те, що у процесуальному законі відсутня пряма заборона на вчинення певної процесуальної дії чи ухвалення певного процесуального рішення.

По-третє, згідно з прецедентною практикою ЄСПЛ автономне поняття «суд, встановлений законом» охоплює не лише правову та організаційну основу існування суду, але й норми, що регулюють його діяльність.

Європейський суд з прав людини в п. 47 рішення у справі «Дія-97»²³ проти України» від 21 жовтня 2010 року зазначив, що процесуальні правила призначені для забезпечення належного відправлення правосуддя та дотримання принципу юридичної визначеності, а також що учасники судового провадження повинні мати право розраховувати на те, що ці правила застосовуватимуться. Цей принцип застосовується до усіх - не лише до сторін провадження, але й до національних судів.

У рішенні у справі «Олександр Волков проти України» (п.143) Суд констатував, що процесуальні норми створюються для забезпечення належного відправлення правосуддя та дотримання принципу юридичної визначеності та що сторони провадження повинні мати право очікувати застосування вищезазначених норм.

У рішенні ЄСПЛ у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» (п.24) Суд повторює, що, як було раніше визначено, фраза «встановленого законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність.

Отже, суд, який не дотримується норм процесуального закону, не може в розумінні прецедентної практики ЄСПЛ вважатися «судом, заснованим на законних підставах»²⁴, що означатиме порушення права на справедливий суд.

5. Вирішуючи питання про процесуальне правонаступництво у справі про банкрутство, суд першої інстанції повинен дослідити та дати

²³ Офіційний вісник України, 2013, № 73, ст. 2731

²⁴ Фраза «заснований на законних підставах» означає не лише законні підстави для існування «суду», а також відповідність суду специфічним правилам, що регламентують його діяльність (Sokurenko and Strygun v. Ukraine (Сокурєнко і Стригун проти України), §24). // «Посібник зі статті 6. Право на справедливий суд (Цивільна частина)». Рада Європи, Європейський Суд з прав людини. 2013. П. 119. // https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf

правову оцінку правомірності відступлення права вимоги кредитором у матеріальних правовідносинах (універсальне чи сингулярне правонаступництво), про що зазначалося вище. Крім того, суд має встановити, чи не суперечитиме процесуальне правонаступництво кредитора принципам конкурсного процесу.

Щодо нікчемності договорів відступлення вимог та наслідків їх нікчемності в контексті процедур неспроможності (банкрутства) слід відзначити таке.

Із змісту судових рішень у справі № 910/10364/16 за позовом ПАТ «ОМЕГА БАНК» до ТОВ «Компанія з управління активами «СКАЙ КЕПІТАЛ МЕНЕДЖМЕНТ», ТОВ «Іпотека Кредит», за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні позивача - Фонду гарантування вкладів фізичних осіб про визнання договорів недійсними, та у справі № 50/311-б за заявою компанії «Тікон Бізнес ЛТД» до публічного акціонерного товариства «Київський завод гумових та латексних виробів» про банкрутство, вбачається наступне.

У справі № 910/10364/16 предметом розгляду були вимоги, пов'язані із нікчемністю правочинів, вчинених банком протягом одного року до дня запровадження тимчасової адміністрації банку, відповідно до ст. 38 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Метою зазначеного Закону є захист прав і законних інтересів вкладників банків, зміцнення довіри до банківської системи України, стимулювання залучення коштів у банківську систему України, забезпечення ефективної процедури виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків, зокрема, метою безпосередньо статті 38 цього Закону є забезпечення збереження активів банку, запобігання втрати майна та збитків банку.

Аналіз норм статті 38 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» дає підстави стверджувати, що інститут нікчемності правочинів неплатоспроможного банку відповідно до цього Закону як за своїм призначенням, так і підставами та правовими наслідками, істотно відрізняється від цивільно-правового інституту недійсності правочинів. Визнання недійсними правочинів (договорів) боржника є тим господарсько-правовим засобом, який спрямований на збереження майна боржника й істотно відрізняється від підстав і наслідків недійсності правочинів у цивільному та господарському законодавстві²⁵, на що зверталася увага в сучасній літературі²⁶.

²⁵ Беляневич О.А. Визнання недійсними правочинів (договорів) боржника у справах про банкрутство // Електронний науковий журнал *Ius Privatum* (legal doctrine and practice/правова доктрина і практика). - № 1. – 2017

²⁶ Коментуючи частину 11 ст. 17 Закону в редакції від 30.06.1999 р., Б. М. Поляков зазначає, що сама оскаржувана угода законна, оскільки відповідає усім необхідним умовам цивільного законодавства, однак

Положення щодо нікчемності правочинів неспроможного банку становлять спеціальний інститут права неспроможності банків, що має істотні відмінні риси не лише у системі недійсності правочинів, але й за підставами недійсності правочинів істотно відрізняється від положень права звичайного банкрутства²⁷.

Зокрема, якщо в основі цивільно-правового інституту недійсності знаходиться суперечність змісту правочину Цивільному кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, невідповідність волі волевиявленню, визначені законом вади волі та волевиявлення (ст. 203 ЦК), то відповідно до ч. 3 ст. 38 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» в основу підстав нікчемності закладено інші, здебільшого не пов'язані з незаконністю, критерії. В тому числі, щодо п. 3 ч. 3 ст. 38 Закону – це критерій економічного характеру, що полягає у невідповідності ціни відчуження майна звичайним цінам.

Таким чином, нікчемність уступки вимоги за ст. 38 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» не регулюється ст. 203, 216 ЦК.

Що стосується наслідків нікчемності правочинів з підстав, зазначених у ч. 3 ст. 38 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», то у ч. 4 ст. 38 цього Закону вказується на: а) вжиття заходів до витребування (повернення) майна (коштів) банку, переданого за такими договорами; б) відшкодування збитків, спричинених їх укладенням.

З огляду на зазначені відмінності у правовому регулюванні недійсності правочинів відповідно до ЦК та нікчемності правочинів відповідно до ст. 38 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», правова позиція Верховного Суду у справі № 01/5026/1159/2011 про те, що «... первісний кредитор, який вчинив правочин відступлення прав вимоги новому кредитору, який визнано в подальшому недійсним, не може обґрунтовувати процесуальну можливість переходу прав вимоги до нового кредитора з посиланням на недійсний правочин» *не є релевантною для справи № 50/311-б*.

Крім того, наведена правова позиція Верховного Суду у справі № 01/5026/1159/2011 може бути поширена лише на ті випадки, коли *послідовно* вчиняється низка правочинів у відносинах, які мають однакове

здійснена в підозрілий період або з зацікавленою особою, при цьому «спеціальна чи банкрутська» процедура оскарження дуже зручна, оскільки потребує лише підтвердження формальних даних: час укладення угоди та статус суб'єкта угоди // Поляков Б. М. Коментар судової практики Верховного Суду України у справах про банкрутство. – К.: Логос, 2008. С. 109.

²⁷ Возняковська К.А. Право неспроможності банків: проблеми теорії та практики: монографія / К.А. Возняковська. – Чернівці: Друк Арт, 2018. С311.

правове регулювання. Проте, у справі № 50/311-б перехід прав кредитора та процесуальне правонаступництво здійснювалося у межах справи про банкрутство, а у справі № 910/10364/16 – у зв'язку із реалізацією активів неплатоспроможного банку.

На відміну від матеріально-правових цивільних (господарських) відносин, процесуальному законодавству не відома така процесуальна дія, як повернення у попередній процесуальний стан (або ж відновлення попереднього процесуального стану).

Поряд з цим, як зазначалось вище, у випадку заміни особи в матеріальних правовідносинах суд у справі про банкрутство послідовно вчиняє дві процесуальні дії: 1) заміняє кредитора його правонаступником, та 2) вносить зміни до реєстру кредиторів в частині зазначення особи (осіб) кредиторів.

Це стосується і випадків, коли в матеріально-правових відносинах внаслідок повернення сторін у попередній стан відбувається заміна особи нового кредитора на особу первісного кредитора. При цьому першим кроком існуюча ухвала про заміну кредитора його правонаступником підлягає перегляду в апеляційному порядку чи за нововиявленими обставинами згідно з ГПК (Розділу IV «Перегляд судових рішень»), що надасть підставу для другого кроку - внесення зміни до реєстру вимог кредиторів щодо особи кредитора. Лише такий порядок «реверсу» процесуального правонаступництва надає гарантії прав учасникам справи про банкрутство.

III.

Отже на поставлені у запиті питання слід відповісти так:

1) Правова природа ухвали правонаступництво кредитора полягає в тому, що вона є процесуальним юридичним фактом, який:

а) припиняє процесуальні правовідносини з кредитором, який вибув з матеріального правовідношення;

б) є підставою виникнення процесуальних правовідносин з новим кредитором внаслідок того, що до нього перейшли права та обов'язки у цьому ж матеріальному правовідношенні.

Таку ухвалу не можна вважати судовим рішенням, прийнятим щодо розгляду вимог певного кредитора по суті.

2) Норми Господарського процесуального кодексу України щодо права на касаційне оскарження ухвал місцевих господарських судів про заміну (відмову у заміні) сторони у справі (процесуальне правонаступництво) та прийнятих за результатами їх перегляду

постанов апеляційних судів (пункт 2 частини першої статті 287, пункт 26 частини першої статті 255 ГПК України) є загальними щодо спеціальних норм частини третьої статті 8 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції Закону України № 4212-VI від 22.12.2011 та частини третьої статті 9 Кодексу України з процедур банкрутства, якими визначено порядок касаційного оскарження судових рішень в процедурі банкрутства.

*3) Касаційний перегляд прийнятих за наслідком розгляду заяви про правонаступництво кредитора у справі про банкрутство ухвали місцевого суду та постанови апеляційного суду **допускається**, однак не як наслідок «...відсутності прямої заборони...» на перегляд таких судових рішень касаційним судом згідно з частиною третьою статті 8 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції Закону України № 4212-VI від 22.12.2011 або частиною третьою статті 9 Кодексу України з процедур банкрутства. Право на таке оскарження передбачено пунктом 2 частини першої статті 287 ГПК в кореспонденції з пунктом 26 частини першої статті 255 ГПК, де вказується на ухвалу про заміну чи відмову у заміні сторони у справі (процесуальне правонаступництво);*

4) Недопуск до перегляду у касаційному порядку прийнятих у справі про банкрутство рішень судів про заміну (відмову у заміні) кредитора правонаступником, може бути порушенням «права на справедливий суд» у розумінні статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, однак не з огляду на повноваження касаційного суду відповідно до статті 300 ГПК України щодо правильності застосування місцевим та апеляційним судами норм матеріального права при вирішенні питання про правонаступництво вимог кредитора у справі про банкрутство, а на порушення пункту 2 частини першої статті 287 ГПК в кореспонденції з пунктом 26 частини першої статті 255 ГПК, де вказується на ухвалу про заміну чи відмову у заміні сторони у справі (процесуальне правонаступництво).

**Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді
кандидат юридичних наук**

Беляневич В.Е.

**Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді
доктор юридичних наук, професор**

Беляневич О.А.